DE CE TEORIILE ETICE EMOTIVISTE NU REPREZINTĂ O SOLUȚIE LA PARADIGMA „MORȚII LUI DUMNEZEU”

Autor: Teodora Ciobanu | 1 februarie 2022

Cartea filozofului american Henry B. Veatch[1], *Rational Man: A Modern Interpretation of Aristotelian Ethics* (1962), este un răspuns din perspectivă neo-aristotelică la studiul lui William Barrett, *Irrational Man: A Study In Existential Philosophy* (1958). În a doua jumătate a secolului XX, Barrett este cel care introduce pentru prima dată în spațiul american filozofia existențialistă. El argumentează în favoarea acestei etici emotiviste, bazate pe alegerea individului în acord cu propria subiectivitate, susținând că reprezintă o soluție la problemele existențiale cauzate de „moartea lui Dumnezeu”, adică de contestarea modernă a ideii de ordine morală obiectivă. În lipsa acestui standard obiectiv, mai afirmă acesta, rațiunea se dovedește a fi lipsită de orice fel de întemeiere și autoritate, mai ales când vine vorba de alegerile morale ale individului. Reconstruind argumentele lui Veatch, scopul acestui articol este de a arăta de ce existențialismul se află, de fapt, în răspăr cu filonul gândirii clasice, deși a devenit dominant în cultura occidentală.

Pe parcursul lucrării sale, Veatch demonstrează că, și dacă am accepta afirmația lui Nietzsche, ar mai exista totuși o teorie pe baza căreia am putea întemeia un standard obiectiv al eticii. Aceasta este teoria aristotelică a virtuților care, deși este compatibilă cu teismul, nu este dependentă de el, fiind fundamentată în natura omului, a cărei lege naturală poate fi descoperită și înțeleasă de către mintea umană. Prin intermediul acestei legi naturale, omul află care este scopul său și tot din ea derivă și cunoașterea morală necesară pentru a-l atinge – cunoaștere care depășește simpla subiectivitate sau experiență personală. Pentru a determina care este scopul natural al omului, Veatch urmează o linie de argumentare aristotelică tradițională. Diferența specifică dintre om, plante și animale este rațiunea, deoarece simplul fapt de a exista se manifestă și la plante, iar viața ghidată de simțuri este specifică și animalelor. Așadar, scopul omului trebuie derivat din capacitatea sa de a gândi, de aici rezultând cultivarea intelectului ca

aspirație umană fundamentală.

Contrar unor critici aduse de filozofii existențialiști, teoria aristotelică a virtuților nu este impersonală, abstractă sau separată în vreun fel de sentimente și experiență, deoarece ea nu vizează doar dimensiunea teoretică a intelectului. Dimpotrivă, în viziunea lui Aristotel, desăvârșirea presupune, pe lângă virtuțile intelectuale care se află la bază, alte două elemente-cheie, și anume virtuțile morale și existența unor „bunuri de bază", cum ar fi sănătatea, familia, creativitatea, frumusețea, cunoașterea etc. Acestea se manifestă în forme foarte concrete în viața practică a omului rațional prin intermediul alegerilor pe care acesta le face, împletirea lor armonioasă dând naștere la ceea ce Veatch numește „o viață trăită rațional sau inteligent".

Așadar, în prima carte a *Eticii*, Aristotel conchide că aspirația umană supremă este viața trăită inteligent sau rațional. Cu toate acestea, în cartea a VIII-a, el pare să se contrazică. Pornind de la premisa că intelectul este cea mai înaltă parte din noi, Aristotel ajunge de data aceasta la concluzia potrivit căreia cunoașterea de dragul cunoașterii sau contemplația ar fi superioară chiar și acelei existențe trăite în acord cu rațiunea: „o viață virtuoasă din punct de vedere moral este împlinită numai la nivel secundar. Activitățile morale sunt pur umane. [...] Contemplația este cea mai înaltă formă de activitate (din moment ce intelectul este cea mai înaltă parte din noi, iar obiectele de care se ocupă sunt cele mai înalte dintre cele care există) [...]"[2] Pentru a accentua poziția sa în favoarea intelectului practic și pentru a demonstra că teoria virtuților rămâne o alternativă viabilă la existențialism, într-unul dintre cele mai interesante pasaje din cartea sa, Veatch respinge vehement argumentul lui Aristotel despre contemplație ca scop ultim al omului:

> „Dacă aceasta este cu adevărat poziția lui Aristotel, atunci nu avem altă variantă decât să ne dezicem de mentorul nostru și să fim în contradicție cu el când vine vorba de această problemă. La baza divergenței noastre stă convingerea simplă, dar neclintită, că menirea ultimă a vieții umane nu este cunoașterea de dragul cunoașterii, și că toate puterile și capacitățile noastre, inclusiv cele intelectuale, trebuie în final concentrate asupra unei vieți trăite în mod inteligent. Ceea ce contează pentru noi este omul în unitatea sa, mai mult decât cunoașterea pe care acesta o posedă, indiferent de cât de genială ar fi cea din urmă. Pe scurt, cunoașterea de dragul cunoașterii nu poate fi scopul ultim al existenței umane, iar binele suprem al omului nu poate consta doar în posesia sau chiar în exersarea cunoașterii. Nu doar în exersarea cunoașterii ca atare, ci în folosirea ei în viața practică – în asta trebuie să constea desăvârșirea noastră ca ființe umane."[3]

Mai mult, pentru a arăta că acuzația de raționalism adusă la adresa teoriei virtuților este nejustificată, Veatch pune în contrast viziunea platonică cu privire la cunoașterea

morală cu cea aristotelică. În timp ce pentru Platon greșelile morale sunt rezultatul ignoranței noastre, adică a lipsei exercițiului intelectual prin care putem dobândi cunoașterea, pentru Aristotel această ignoranță intelectuală este precedată din punct de vedere logic de lipsa exercițiului moral. Unul dintre cele mai importante roluri ale virtuților morale, cum ar fi curajul, prudența sau cumpătarea, este de a ghida intelectul prin circumstanțele neprevăzute ale vieții, pentru ca acesta să poată ajunge mereu la cea mai adecvată cale de a-și utiliza cunoștințele teoretice universale în luarea unei decizii morale particulare. Ignoranța, adaugă Veatch, „departe de a fi singurul motiv pentru alegerile noastre mai puțin bune, reprezintă în sine, foarte frecvent, rezultatul deciziilor noastre anterioare. În final, cunoașterea umană și ignoranța umană nu apar în vid. O mare parte din cunoașterea umană este rezultat încercării noastre deliberate de a descoperi răspunsuri”.[4] Cu alte cuvinte, fiecare dintre noi este responsabil pentru ignoranța cultivată prin propriile decizii, morala vizând mai ales modul în care alegem să acționăm pe baza a ceea ce știm deja: „virtutea sau alegerea corectă înseamnă, de fapt, să cunoști care este lucrul demn de făcut, în timp ce faptul de a nu face alegerea corectă nu poate fi justificat prin simpla ignoranță.”[5]

De asemenea, Platon susține că un om care a dobândit o cunoaștere teoretică vastă nu ar putea lua în practică o decizie imorală, cu excepția situației în care acesta nu ajunsese încă de la bun început la o cunoaștere profundă, aflându-se de fapt în ignoranță. Drept răspuns, Aristotel subliniază importanța virtuților morale, remarcând o situație cât se poate de banală și răspândită: de multe ori, faptul că oamenii știu din punct de vedere teoretic cum să acționeze pur și simplu nu îi determină cu necesitate să aplice acel raționament în practică, prin intermediul unor decizii punctuale. Mai mult, cunoașterea noastră teoretică se poate modifica în mod radical de la o situație la alta, sau chiar de la un moment la altul. În lipsa virtuților morale care asigură echilibru, consistență și coerență comportamentului și personalității noastre, se poate ajunge la luarea unor decizii haotice și de moment, chiar dacă ele sunt în acord cu noile adevăruri teoretice abia descoperite. Prin permanenta ajustare dintre virtuțile intelectuale, cele morale și bunurile de bază, ne asigurăm că deciziile noastre morale sunt în acord cu contextul în care ne aflăm. De aceea avem nevoie de această piesă lipsă – reprezentată de virtuțile morale – care, pe de o parte, face legătura dintre cunoaștere și alegere, și, pe de altă parte, ne induce o dispoziție continuă către reflecție și auto-control. Desigur, implicațiile pentru responsabilitatea noastră morală sunt mult mai împovărătoare decât în teoria platonică – nu va fi niciodată suficient să spunem că nu am știut cum să acționăm mai bine.

Dacă ne aplecăm din nou asupra existențialismului, după această scurtă incursiune în teoria aristotelică a virtuților, ceea ce la început ar fi putut părea mai puțin evident devine acum mai clar: respingând orice formă de metafizică și negând universalitatea rațiunii și a capacității ei de a descoperi o lege naturală obiectivă și, implicit, o cunoaștere morală obiectivă, această filozofie este de fapt o formă de relativism

moral. Cu toate că existențialismul presupune, asemeni eticii aristotelice, posibilitatea voinței și conștiinței de a alege liber, singura lor sursă normativă este reprezentată de propria persoană, de propria subiectivitate care se alege și se definește, respingând în totalitate orice sistem moral sau religie ca pe niște constrângeri exterioare ce ar putea afecta puritatea acestei decizii venite numai din interior.

Asemenea lui Aristotel, existențialiștii par să accepte că telosul omului este de a se desăvârși. Totuși, în viziunea lor, alegerile corecte nu se mai bazează pe un exercițiu intelectual și moral constant, pe reflecție, auto-control și echilibru, manifestate permanent în relațiile cu ceilalți. Moralitatea se fundamentează mai degrabă pe emoții, sentimente și o experiență subiectivă a unei anxietăți și angoase profunde cauzate de ceea ce Weber numea „dezvrăjirea lumii" – absurditatea unui univers amoral, indiferent la existența umană și la semnificația ei. În fond, dacă orice structură exterioară individului și subiectivității sale este un impediment în fața alegerii lui libere și conștiente, înseamnă că moralitatea devine relativă la fiecare persoană. Veatch subliniază așadar diferența fundamentală dintre soluția dată de aristotelieni și cea dată de existențialiști în fața acestei anxietăți și angoase de a trăi într-o lume aparent lipsită de sens, adică de o sursă morală obiectivă:

> *„În asta constă neînțelegerea reală dintre existențialism și etica aristotelică. Această pretinsă distincție a existențialiștilor dintre o obiectivitate impersonală, dezinteresată și o subiectivitate personală, angajată nu există de fapt. Așa cum nu există nici separația dintre a cunoaște și a face sau cea dintre o înțelegere detașată și o alegere subiectivă. Întrebarea care se pune este dacă o persoană mai poate într-adevăr alege corect atunci când ignoră că este posibil ca un angajament lipsit de o justificare epistemică și cognitivă să nu fie real. Pentru că noi am văzut că Aristotel insistă în prima carte a* «Eticii» *că o existență profund umană poate fi numai o viață trăită inteligent."*[6]

În final, scepticismul radical față de capacitatea minții de a descoperi o formă de cunoaștere morală obiectivă manifestat de Nietzsche și reflectat apoi în existențialism reprezintă unul dintre motivele principale pentru care filozofii morali moderni și contemporani au marginalizat teoria virtuților. Deși, așa cum am arătat, există anumite trăsături comune celor două curente filozofice, ele diverg semnificativ atât în premisele fundamentale, cât și în răspunsurile punctuale date întrebării „Eu cum trebuie să trăiesc?". Chiar dacă existențialismul se desprinde din însăși gândirea occidentală, atunci când este dus în implicațiile sale finale, el ajunge, de fapt, să submineze toate eforturile acestei civilizații, care a înțeles încă de la început că unul dintre cele mai nobile scopuri ale cunoașterii umane este de a-și depăși propria subiectivitate în încercarea de a afla care sunt condițiile obiective ale vieții care merită trăite. Accentul pus de Aristotel pe rațiunea practică și virtuțile morale ne arată totuși că acest demers

nu presupune acceptarea unui mod universal de a fi, ci doar descoperirea acelor condiții care ne sunt date, pentru ca fiecare individ să poată, mai apoi, să își construiască viața conform propriilor potențe. Dorința de a descoperi și trăi în acord cu aceste condiții date reprezintă firul roșu care traversează gândirea occidentală, pe care, conștienți sau nu, existențialiștii încearcă să îl taie.

NOTE

1. Filozof american, profesor de filozofie la Indiana University și Georgetown University și președinte al American Catholic Philosophical Association și Metaphysical Society of America, Henry Babcock Veatch este o autoritate în filozofia tomistă, fiind influențat de neo-tomiștii Jacques Maritain și Étienne Gilson. Totodată, el este unul dintre cei mai importanți gânditori neo-aristotelici ai secolului XX. Numele său este mai puțin cunoscut publicului românesc, o singură carte de-a sa fiind până acum tradusă în limba română, *Aristotel. O apreciere contemporană*, la editura Galaxia Gutenberg. Opera sa reflectă o preocupare pentru ontologie, metafizică, epistemologie, logică, teologie, filozofie morală și istoria filozofiei moderne. ↑
2. Aristotle – *The Nicomachean Ethics*, William D. Ross (trans.), Lesley Brown (ed.), Oxford: Oxford University Press, 2009, Book X, Ch. 7, 1178 a 9-10. ↑
3. Henry B. Veatch – *Rational Man: A Modern Interpretation of Aristotelian Ethics*, Indianapolis, Indiana: Liberty Fund, 2003, Ch. 2, p. 40. ↑
4. *Ibid.*, Ch. 5, p. 99. ↑
5. *Ibid.* ↑
6. *Ibid.*, Ch. 8, p. 155. ↑

Imagine: Wikimedia Commons